

специфічному ідеологічно-пропагандистському стилі. Найбільш актуальним у подальших дослідженнях щодо відносин вченого і цензурних органів могли б бути розвідки з виявлен-

ня матеріалів заборонених, неопублікованих і цензурованих статей, брошур, дописів С. Єфремова до петербурзьких, московських та київських видань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галузевий державний архів СБУ, спр. 67098 ФП (215471) «СВУ» (Ніковський А.В.), т. 59, ч. 1, 267 арк., ч. 2, арк. 268–496, ч. 3, 497–731.
2. Єфремов С.О. // Довідник з історії України. / За ред. І. Підкови та Р. Шуста: в 3 т. – К.: Генеза, 1993. – Т. 1. – С. 100.
3. Єфремов С. З хвиль життя / С. Єфремов // Основа. – 1915. – Кн. 3. – С. 119–125.
4. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі (спогади) / Упор., вступ. стаття І. Гирича / С. Єфремов. – К.: Темпора, 2011. – 792 с.
5. Лотоцький О. Сторінки минулого. У 3-х ч. / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Ч. 1. – 288 с.
6. Наєнко М. Історія українського літературознавства: Підручник / М. Наєнко – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 360 с.
7. Стоян Т.А. Система політичної цензури в УРСР у 1920–1930 рр. / Т.А. Стоян. – К., 2010. – 480 с.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 274, оп. 1, спр. 1942.
9. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) / Є. Чикаленко. – К.: Темпора, 2011. – 480 с.

© Леонід Могильний
(Київ)

С. ЕФРЕМОВ И ЕГО ОТНОШЕНИЯ С ЦЕНЗУРОЙ

В статье анализируются отношения цензурных органов к публицистической и издательской деятельности С. Ефремова в конце XIX – первой трети XX в.

Ключевые слова: цензура, Ефремов Сергей, газета «Громадська думка», газета «Рада».

© Leonid Mogylny
(Kyiv)

S. YEFREMOV AND HIS RELATIONSHIP WITH CENSORSHIP

The article analyzes the attitude of censorship to the journalistic and publishing activity of Yefremov at the end of XIX – the first third of the XX-th century.

Keywords: censorship, Yefremov Sergey, the newspaper «Gromadska Dumka», the newspaper «Rada».

До редакції надійшла 1.10.2013.

УДК 94 (0.036) (477) «1930»

© Валентина Молоткіна
(Переяслав-Хмельницький)

МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ ЗА ДРУКОВАНИМИ ВИДАВАННЯМИ В УКРАЇНІ В 1930-І РР.

Аналізуються основні механізми партійно-державного контролю за друкованими виданнями в Україні в 1930-і рр.

Ключові слова: бібліотека, видавництво, видавнича справа, друкована продукція, ідеологія, книги, література, цензура.

В умовах формування тоталітарного суспільства поступово сформувалась державна цензурна система – Головного управління у справах літератури і видавництв (Головліту), Центрального управління у справах друку (ЦУСД), яка у своїй діяльності спиралася на систему Наркомосу та Державного політичного управління (ДПУ). Ця структура запроваджувала різні види цензури для систематичного на-

гляду та контролю за всіма видами друкованої продукції, яка ретельно вивчалася на предмет її відповідності ідеологічній політиці держави.

Принципи роботи цензурних органів та функції і форми цензурного контролю знайшли відображення як в російській, так і в українській історіографії. Зокрема, аналізу напрямків роботи цензурного апарату та документів, на основі яких здійснювались всі цензурні функції при-

святить свою роботу В.А. Батюх [1]. Процеси масового вилучення з фондів бібліотек літератури, що визнавалась радянською владою «ідеологічно-шкідливою» досліджують Т. Ківшар [5], М. Тимошик [10] та ін.

В даній статті автор ставить за мету проаналізувати основні механізми партійно-державного контролю за друкованою продукцією в Україні 30-х рр. ХХ ст.

На початку 1930-х рр., одночасно з розгромом «українізації» і новим спалахом ще жорстокішого, ніж раніше, терору щодо українських кадрів [5, с. 410], не тільки посилилася політика централізації видавничої справи, а й цензурний контроль став надзвичайно суворим. Так, за 1931 р. Укрголовліт дав 9600 дозволів на друк різної літератури, а випущено було тільки 6116 книг [13, арк. 8].

Найкращим способом не допустити до друку «таємних або шкідливих для держави» матеріалів була попередня цензура – ідеологічний тиск та вплив. При своїй великій ефективності ця форма цензури потребувала значної кількості працівників та матеріальних ресурсів. Причому, ці працівники не обов'язково були співробітниками управління. В основному, рецензентами ставали номенклатурні працівники НКО УСРР. Від попередньої цензури були звільнені видання Всеукраїнської академії наук (в тому числі журнал «Україна», редагований М. Грушевським) та окремі періодичні видання (з листопада 1924 р. журнал «Червоний шлях») [18, арк. 12]. Постановою секретаріату ЦК від 9.06.1925 р., попередня цензура була знята з ДВУ, «Пролетарія» та «Книгоспілки» [16, арк. 75]. Але постановою від 17.06.1925 р. секретаріат «визнав доцільним» за цими видавництвами залишити наступну цензуру й виділив відповідальних політредакторів під керівництвом і контролем Укрголовліту, віза яких була обов'язковою [15, арк. 30; 16, арк. 83]. Видання ВУАН виходили за дозволом секретаря Академії наук академіка А. Кримського або академіка М. Грушевського та С. Єфремова, без перегляду з боку Укрліту [18, арк. 14].

Організація попередньої цензури відбувалась шляхом переговорів з редакціями та видавництвами, введенням до їх складу підходящих осіб і вилученням «неприйнятних» [11, арк. 19]. Як правило, значна кількість рукописів забраковувалась попередньою цензурою ще до здачі в набір. Зокрема, у 1934 р. попередньою цензурою було «забраковано» 52 рукописи, подані до друку у видавництво «Український робітник» [28, арк. 71]. Тож, будь-який текст в

процесі підготовки до друку піддавався суттєвій деформації, або й взагалі не друкувався.

Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 15.08.1931 р. та листа Й. Сталіна до редакції «Пролетар Революції» видавництва повинні були забезпечувати «високу ідеологічну якість видавничої продукції й не дати можливості різним фальсифікаторам протягувати через книги контрреволюційну контрабанду різних гатунків». Тому значну частину творів почали пропускати через фахову й політичну редакцію, через кількох рецензентів, або бригади рецензентів, через наукові та науководослідні інститути тощо [23, арк. 15].

Порядок проходження попереднього контролю творами друку майже не змінився. До текстів творів також вносилися суттєві правки. Так, у червні 1932 р. Головліт повідомив «ЛІМ», що «книгу П. Мирного «Повія» можна буде дозволити до випуску лише після вилучення з передмови Ткаченка таких слів: «не стільки може через свою скромність, як з політичних міркувань, через цензурні заборони українського друкованого слова» [34, арк. 19]. 1.07.1932 р. начальник Головліту П. Мальцов, ознайомившись з рецензією видавництва «ЛІМ» на I том Г. Епіка «Зустріч», дозволив друкувати лише після внесення змін в тексті на стор. 33 та 84 й при цьому просив бути пильним при редагуванні літератури з національного питання [34, арк. 8]. 2.08.1933 р. колегія НКО УСРР по перегляду підручників, розглядаючи посібник з літератури для VII класу, написаний В. Коряком, запропонувала переробити матеріал про І. Франка, скоротити та відредагувати окремі місця з «Псалом залізу» і «Сонячних кларнет» П. Тичини, вилучити прізвища Браницького, Бібікова, Волконського, Рєпіна з творів Т. Шевченка [14, арк. 123].

Поширеним засобом цензурного тиску в ті роки була вимога супроводжувати твори «марксистською передмовою». Тому посилення в текстах на класиків марксизму стають звичним явищем. З «особливою увагою» цензори ставилися до передмов, написаних авторами із «сумнівною» репутацією. Так, здалася «підозрілою» передмова В. Підмогильного до книги другої вибраних творів І. Нечуя-Левицького, в якій автор надав великого значення окремому епізоду з твору «Рибалка Панас Круть», у якому, на думку цензора, «тхне міщанством та антисемітизмом», а «в думках В. Підмогильного скриті елементи націоналізму» [12, арк. 111]. Крім того, плани видань для кожного видавництва мусили по-

чинати з тих видань, які орієнтували винятково на ідеологічне обслуговування партійних цілей – твори, присвячені виконанню рішень чергового партійного з'їзду, річниці від дня народження вождя світового пролетаріату, від дня утворення компартій України чи ВКП(б). Для редагування таких рукописів призначали тих редакторів, які мали не лише багатий практичний досвід, а й високу «ідеологічну підкованість» [10, с. 37].

Згідно з «Довідкою про книги піддані критиці «Правди»» (22.02.1933 р., стаття Воліна), «Партвидав» виявив у матрицях, отриманих від ДВОУ з 234 друкарських помилок, з яких 103 «політично спотворювали думку». Наприклад, замість фрази: «Когда и последний мелкий ремесленник и последний мелкий крестьянин падут жертвой крупного капиталистического производства» було набрано «социалистического» [25, арк. 10].

Головліт навіть затримав збірку поезій «Про Леніна», випущену видавництвом «Радянська література» (наклад 5 тис.), яка «з партійно-політичного і з суто художнього поглядів не витримує жодної критики», бо складалась зі «старих віршів російських і українських поетів, які можуть мати тепер здебільшого тільки історико-літературний інтерес», крім того, багато віршів містили вислови й думки, що мали «вульгаризаторський і спрощенський» характер і, основне, в збірку не включено жодного вірша про Й. Сталіна, «про його роль, як вождя партії й продовжувача справи Леніна» (про Сталіна згадують «в цілій збірці мимоходом, лише один єдиний раз на 43 стор.») [25, арк. 1–1 зв.].

Взагалі, література про В.І. Леніна була під особливим наглядом Головліту. Так, видавництво «На варті» було звинувачене у «неуважності та неохайності», у ставленні до «такого найвідповідальнішого видання» (підбір уривків та їх переклад) як збірка творів В. Леніна («Ленін про війну» за ред. Хаханьяна та Барвицького) [26, арк. 80]. У висновках «Про перекирчування в перекладі на українську мову творів Леніна та Сталіна» від 6.04.1933 р., зазначалось: «через те, що переклади зроблені окремими перекладачами серед яких, очевидно, є велика засміченість ворожими елементами, в них є живання неправильних термінів, які переплітаються з прямими перекирчуваннями і фальсифікацією тексту під час перекирчування». Відповідно, «такого роду переклади робіт класиків марксизму шкодять пропаганді марксизму ленінізму» [25, арк. 52–53]. Тому, у постанові №109 від 22.04.1933 р. «Про порядок

здійснення попереднього та наступного контролю творів Леніна і Сталіна та творів керівних працівників ВКП(б) і радянського уряду» пропонувалося уважно перевіряти правильність перекирчування, текст звіряти з оригіналом [34, арк. 20]. Дозволи Головліту на друк рукопису того чи іншого видання були дійсними протягом трьох місяців, після чого їх мали поновити. Уповноважені при видавництвах ретельно стежили за дотриманням цієї норми. Інспектори Головліту, здійснюючи наступний контроль, знайомилися з усіма рецензіями на твір, а не лише одного політредактора. Головліт отримував перший примірник книги для ознайомлення. А 20.08.1933 р. вийшла постанова начальника Головліту «Про безпосереднє надсилення до Головліту обов'язкових примірників» (5 штук) [34, арк. 19, 78].

Під таку загальну схему попередньої цензури потрапляла переважна більшість друкованої продукції. Виключення складали лише періодичні інформаційні видання, для яких існувала лише наступна цензура й так звана «аполітична» (наукова, технічна, медична, торгово-промислова) та комуністична література [20, арк. 19].

Отже, система контролю починалася з вишукування видавничими редакторами недозволенних чи просто небажаних думок, поглядів, форм вислову. Книжка доходила до читача після багаторазової перевірки: на рукописі цензор виставляв штамп «до набору», на коректурі – «в друк», на сигнальному примірнику – «в світ», тобто дозвіл на розповсюдження. Але й після отримання обов'язкового сигнального примірника партійними органами або держбезпекою інколи давалося розпорядження знищити весь наклад.

Інший вид цензури – наступний або каральний – поставав більше як метод впливу та стримування суспільних ідей та думок, що не відповідали ідеї радянського життя. Потрапляючи під наступну цензуру, друкована продукція або вилучалась з обігу цілком, або ж окремими накладками [1, с. 214]. Каральна цензура працювала керуючись не лише нормативною секретною базою ЦУД, а й вказівками партійно-державних органів. Тому, кожен автор, редактор, видавництво прагнули отримати найповнішу інформацію про заборони, щоб не потрапити в руки органів держбезпеки. Порушення заборон, як правило, призводило до закриття видавництв або окремих видань, скорочення накладу, накладення штрафу і передання до суду відповідальних осіб [11, арк. 19]. Так, видавництво «Светоч», що вида-

вало «виключно невдалу міщансько-пошлу сентиментальну книгу» та літературу, «насичену імперіалістичними тенденціями», наприкінці 1927 р. «заходами Головліту за свою халтурну роботу» було ліквідоване [18, арк. 12 зв.]. У 1929 р. за друк «ідеологічно чужих» та «шкідливих» (оскільки вони не вписувалися в завдання соціалістичного виховання) дитячих казок Г.-Х. Андерсена припинило свою роботу видавництво «Космос». А власника закритого видавництва Гесена притягнуто до судової відповідальності [6, с. 9, 12]. У постанові Колегії НКО №545 обумовлювалася й причина припинення роботи видавництва «Слово» [7, с. 1]. Пояснення з приводу закриття цих видавництв наводилися й у постанові ЦК КП(б)У від 20.12.1929 р. [2] та підготовленому на її основі 9.01.1930 р. розпорядженні М. Скрипника «Про публікацію постанови ЦКК НК РСІ у справі «Космоса» [8].

У січні 1932 р. з'явилася постанова Партконтролю ЦК КП(б)У на книгу Є. Черняка «Листи з чужих країв», яка розповідала про переваги капіталізму над соціалізмом, захищала «фашистський режим» Ю. Пілсудського. І, хоча, «колишній завговліту тов. Калюжний знав про те, що на цю книжку є різко негативна рецензія одного із політредакторів, робітника-висуванця» і що, «її як шкідливу видавати не можна», та директор видавництва «ЛІМ» С. Пилипенко, головний редактор М. Яловий, редактор І. Лакиза видали її за старою візою Головліту. Тому, згідно з рішенням ЦК КП(б)У, «за соціал-фашистську апологетику капіталістичного ладу, за протаскування політично шкідливих, по суті, соціал-фашистських ідей, поглядів, тов. Калюжного, колишнього керівника Головліту, за антипартійне ставлення до покладених на нього партією зобов'язань на одній з відповідальних ділянок ідеологічного фронту – виключити з партії» [22, арк. 42]. У постанові Головліту від 6.04.1933 р. за «перекручення й фальсифікацію тексту» під час перекладу на українську мову творів В. Леніна та Й. Сталіна було наказано «переглянути склад перекладачів, очистивши від чужих буржуазно-націоналістичних і класово-ворожих елементів» [25, арк. 53]. У постанові керівника Головліту від 16.04.1933 р. «Про брошуру Г. Овчарова «Микола Скрипник і радянська література»» (видавництво «Рух», 1933 р.) зазначалось, що «ця брошура носить неприпустимий характер, її випуск направлений проти вказівок ЦК КП(б)У» та «утруднює роз'яснення припущених лінією національної політики помилок». За дозвіл до друку цієї брошури

працівники видавництва «Рух» були звільнені з роботи. А саму брошуру конфісковано, як «політично-шкідливу» й вилучено з продажу та масових бібліотек [25, арк. 58].

Згідно з доповідною запискою в ЦК «бригади по обстеженню» (комісії по чистці) видавництва «Український робітник» від 17.01.1935 р., керівник видавництва, директор Езерський та головний редактор (він же парторг та редактор сектору міжнародної літератури) Розенфельд були звинувачені в тому, що вони «не лише не боролись в своїй роботі проти контрреволюціонерів, націоналістів і троцькістів», а й залучали їх в якості авторів та перекладачів й тим самим «давали можливість використовувати видавництво, як «трибуну для популяризації і пропаганди своїх антирадянських поглядів» та «як джерело матеріальної підтримки злих ворогів партії й робітничого класу, сплачуючи їм підвищений гонорар» (коли звичайний гонорар складав 300 крб., Зінов'єву виплачували 500 крб.). Крім того, Розенфельда звинуватили ще й в тому, що він у своєму підручнику під назвою «Учение о профдвижении» (виданий у 1931 р.) «відкрито протягував троцькістські, соціал-фашистські і правоопортуністські погляди» (цей підручник був вилучений «як політично шкідливий»); співробітника ВУАМЛІНу Екельчика – в тому, що він, будучи редактором сектору міжнародної літератури, підготував до друку брошуру Зінов'єва «Гражданская война в Австрии»; уповноваженого в Москві Новікова – в тому, що він «печеться за видання Зінов'єва, а до питання про видання робіт вождя нашої партії тов. Сталіна відноситься байдуже». Парторга видавництва «за політичні помилки» звільнили з роботи, а директору Езерському, за те, що видавництво російською мовою видало значно більший наклад ніж українською, зробили попередження [28, арк. 2, 4, 5, 20, 25, 68]. 9.04.1935 р. «за шкідницьке перекручення тексту» (на 62 стор. у витягу з програми ВЛКСМ було надруковано: «юнацький рух ... ставить собі за мету знищення старого комуністичного світу) органи Головліту затримали «Календар колгоспника» на 1935 р. «Сільгоспвидаву». Справу «про шкідництво в друкарні ім. Фрунзе і поширення Сільгоспвидавом законів про друк» Головліт передав до прокуратури [27, арк. 8].

У 1936 р. через «контрреволюційну опечатку» Головліт просив ЦК затвердити вилучення українського перекладу брошури Ворошилова «Сталін і Червона Армія» (видання ДВУ, 1930 р.), в якій на 4 стор. замість «усі вони знають, яке величезне значення та яку переважну

роль мали Ви, наш старший і любий бойовий товариш і співбоець у цій боротьбі» було надруковано «усі вори знають...» [29, арк. 104, 105]. У «Зведенні №3 важливих вилучень, затримок і конфіскацій, зроблених органами Головліту України» від 5.04.1936 р. йшлося про затримання «Довідника партійного працівника» (Партвидав, 1936, вип. IX) в якому опосередковано розголошувалась потужність військової та авіаційної промисловості. Уповноваженому, який підписав випуск у світ, було оголошено сувору догану [30, арк. 28].

У «Зведенні №1 найважливіших вилучень, затримок і конфіскацій, зроблених органами Головліту України» від 28.01.1937 р. чітко вказані ті каральні заходи, які застосовувались до таких «порушників». Так, за те, що в німецькій читанці для 10 класу Адмоні і Александр видання «Радянська школа» (передрук з матриць російського видання «Учпедгіз») наводяться такі тези: «Комунізм буває тоді, коли все розіб'ється вщент. В Росії жінок гвалтують, вони вбили мільйон людей комуністи ходять у нас все забирають», книгу конфісковано. Політредактора Штеренберга, «винного» в дозволі цієї книги, притягнуто до відповідальності. Справу про «винного» редактора книги передано до парторганізації видавництва «Радянська школа» [32, арк. 12]. Видавництво «Комуніст» 1.02.1937 р. сповістило ЦК, що за брак, допущений в брошурі «Доповідь тов. Сталіна на VIII Всесоюзному з'їзді Рад» (внаслідок відтиску одного і того ж тексту з обох сторін аркушу) на друкарів Бутовського, Масягіна, Зав'ялова і бракеровщицю Войтянкову накладено адмінстягнення [31, арк. 61].

Після того, як у 1926 р. на засіданні наради при відділі друку ЦК КП(б)У робітників письменницьких організацій та редакцій газет було відзначено, що критика – одне з головних виховних знарядь в руках партії й комуністична критика повинна безпощадно боротись проти контрреволюційних проявів в літературі [17, арк. 90], авторів та їх твори почали «піддавати критиці» в періодичних виданнях. Та в 1928 р. ЦК КП(б)У звертає увагу на «недостатньо високу» якість змісту самокритики в пресі, бо «газети заповнили переважно матеріали про користь і необхідність критики, але серйозно організувати самокритику більша частина газет не спроможна» [19, арк. 48, 51]. Як заявляв Піткович на IV пленумі ЦК ЛКСМУ, «мы очень притки, когда идет речь о критике других, но очень не терпимо относимся к критике наших собственных недостатков» [33, арк. 38]. На щит були піднесені

слова журналіста С. Інгулова: «критика му- сить мати наслідки – арешти, судову розправу, суворі вироки, фізичні і моральні розстріли... в радянській пресі критика – не зубоскальство, не зловтішне обивательське хихотіння, а важка тверда рука класу, яка, опускаючись на спину ворога, кришить хребет і дрібнить лопатки» [4, с. 2]. Саме такій критиці на початку 1930-х рр. були піддані не тільки окремі автори, а й цілі колективи. Так, «Червона преса» вмістила велику рецензію групи авторів на книгу П. Романова про пресу в умовах реконструкції, в якій вона була названа «не партійною, не більшовицькою», що «на ній не можна виховувати кадри нашої преси» [3, с. 1–3], а самого автора звинуватили у «відсутності класового чуття» [9, с. 11]. 3.11.1933 р. керівник Головліту наказав вилучити з продажу книгу І. Дубинського «Золотая липа» (про радянсько-польську війну), що «перекручувала історичний хід подій» та організувати в пресі й літературних журналах «таку критику цієї книги, на яку вона заслуговує» [25, арк. 43–44]. Після арешту Барвицького виступили в пресі з критикою видання «Ленін про війну» за ред. Хаханьяна та Барвицького [26, арк. 81]. Негативну оцінку з боку преси отримували й видання «Українського робітника». Зокрема, через «низку місць, що ведуть до апології українського фашизму» були піддані книги Зимного «Про УВО – ОУН» (1932 р.) та «З хрестом і маузером проти радянської України». Книзі Левашева «Пози- ка другої п'ятирічки» (1933 р.) дали оцінку – «халтурна» [28, арк. 77].

За «нечіткі, плутані і навіть хибні визначення завдань боротьби на два фронти в національному питанні» піддавались критиці й журнали, зокрема за 1933 р.: «Партактивіст» (№12, 13), «Молодняк» (№4, 5), «Безвірник» (№7), «Комсомолец-активіст» (№11) [24, арк. 19]. На початку 1934 р. були піддані бру- тальному цькуванню в пресі й представники компартійного літературознавства та критики: А. Річицький, Є. Шабліовський, Є. Гірчак [35]. Звісно, негативний висновок призводив до звільнення з посади, виключення з лав КП(б)У, арешту і, навіть, розстрілу.

В результаті такої політики ідеологічна і технічна якість книжок «поліпшилась». Про що свідчили «зменшення числа ідеологічних проривів і негативних оцінок преси» [21, арк. 9]. Так, у «Дитвидаві» у 1936 р. не було жодної вилученої книжки. До прийому рукописів редактори «підходили дуже уважно», як наслідок, «ряд ідеологічно шкідливих

рукописів, які надійшли у видавництво, були своєчасно забраковані» [31, арк. 12].

Таким чином, найкращим способом не допустити до друку «таємних або шкідливих для держави» матеріалів була попередня цензура. Будь-який текст в процесі підготовки до друку піддавався суттєвій правці, або й взагалі не друкувався. Поширеним засобом цензурного тиску в ті роки була вимога супроводжувати твори «марксистською передмовою». Під попередню цензуру потрапляла переважна більшість друкованої продукції. Виключення складали лише періодичні інформаційні видання, для яких існувала лише наступна

цензура й так звана «аполітична» (наукова, технічна, медична, торгово-промислова) та комуністична література. Потрапляючи під наступну цензуру, друкована продукція, як правило, вилучалась з обігу і рідше окремими накладками. А «порушників», як правило, карали накладенням штрафу та переданням відповідальних осіб до суду. Крім того, авторів та їх твори почали «піддавати критиці» в періодичних виданнях. Відповідно, негативний відгук призводив до звільнення з посади, виключення з партії, арешту і, навіть, розстрілу. Запровадження різних видів цензури призводило до значного збіднення книговидавничого репертуару.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Батюх В. Політична цензура 1920-х–1930-х рр. в Україні: функції, форми та нормативне забезпечення / В. Батюх // Український історичний збірник. – 2006. – Вип. 9. – С. 211–222.
2. Вимоги до п'єси для дітей: Затверджені Центральною Радою позашкільного виховання // Бюлетень НКО. – 1930. – №37. – С. 16–17.
3. Земляний А. Дати більшовицьку відсіч опортуністичній ревізії науки Маркса-Леніна-Сталіна про пресу / А. Земляний // Червона преса. – 1931. – № 35. – С. 1–3.
4. Ингулов С. Критика не отрицающая, а утверждающая / С. Ингулов // Красная нива. – 1928. – №19. – С. 7–11.
5. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) / Т.І. Ківшар. – К.: Логос, 1996. – 344 с.
6. Постанова ЦК КП(б)У від 20 грудня 1929 р. (Витяг з проток. №88 засідання Президії ЦК КП(б)У 20.12.1929 р.) // Бюлетень НКО. – 1930. – №3. – С. 9–12.
7. Про припинення діяльності видавництва «Космос» та «Слово»: Постанова №545 Колегії НКО (з проток. Ч. 36. 19.IX.1929 р.) // Бюлетень НКО. – 1929. – №40 (179). – С. 1.
8. Про публікацію постанови ЦКК НК РСІ у справі «Космоса»: Постанова Наркома освіти т. Скрипника від 9 січня 1930 р. // Бюлетень НКО. – 1930. – С. 3–9.
9. Смородін М. За Ленінову і Сталінову науку про пресу: (Промова на відкритих парт. зборах УКІЖу) / М. Смородін // Червона преса. – 1931. – № 21. – С. 11–13.
10. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920–1990): ідеологічний та творчий аспекти / М. Тимошик // Вісник Книжкової палати. – 2003. – №10. – С. 35–39.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України), ф. 166, оп. 2, спр. 924, 47 арк.
12. ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 6, спр. 724, 125 арк.
13. ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 9, спр. 1204, 63 арк.
14. ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 11, спр. 2, 151 арк.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 2011, 66 арк.
16. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2012, 160 арк.
17. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2259, 92 арк.
18. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2695, 71 арк.
19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2697, 53 арк.
20. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2701, 31 арк.
21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2926, 58 арк.
22. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5298, 73 арк.
23. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5299, 58 арк.
24. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6217, 43 арк.
25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6218, 176 арк.
26. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6442, 154 арк.
27. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6646, 205 арк.
28. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6650, 78 арк.
29. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6846, 142 арк.

30. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6847, 109 арк.
31. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7100, 185 арк.
32. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7102, 74 арк.
33. ЦДАГО України, ф. 7, оп. 12, спр. 197, 43 арк.
34. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, ф. 584, оп. 1, спр. 45, 81 арк.
35. Шабліовський Є. Більшовицьким темпом / Є. Шабліовський // Життя і революція. – 1933. – № 4/5. – С. 84–86.

© **Валентина Молоткина**
(*Переяслав-Хмельницький*)

МЕХАНИЗМИ КОНТРОЛЯ НАД ПЕЧАТНЫМИ ИЗДАНИЯМИ В УКРАИНЕ В 1930-Е ГГ.

Анализируются основные механизмы партийно-государственного контроля над печатными изданиями в Украине в 1930-е гг.

Ключевые слова: библиотека, издательство, издательское дело, печатная продукция, идеология, книги, литература, цензура.

© **Valentina Molotkina**
(*Pereyaslav-Khmelnytsky*)

THE MECHANISM OF CONTROL OVER PRINTED EDITIONS IN UKRAINE IN 1930S.

The article deals with main mechanisms of party and state control over printed editions in Ukraine in 1930s.

Key words: library, publishing house, publishing business, printed production, ideology, books, literature, censorship.

До редакції надійшла 25.09.2013.

УДК 94(477)+355.233.23

© **Ірина Автушенко**
(*Київ*)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ

Аналізується питання задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців, а також запровадження інституту військового капеланства в Збройних силах України.

Ключові слова: свобода совісті, віросповідання, військовослужбовці, Збройні сили України, військові священики (капелани).

Кардинальні зміни, які відбулися в українському суспільстві після проголошення 1991 р. незалежності України, створили сприятливі умови для реалізації права на свободу совісті та віросповідання українських військовослужбовців, як важливого елемента загальнолюдських цінностей і невід'ємних прав людини, що є ознакою демократичного суспільства.

На сучасному етапі питання реалізації права військовослужбовців Збройних сил України (далі – ЗСУ) на забезпечення своїх духовних потреб залишається актуальним. Конституція України (ст. 35) визначає право кожного громадянина на свободу світогляду та віросповідання, що означає право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, здійснювати релігійну діяльність.

Сьогодні важливою проблемою в Україні є дослідження питання реалізації права на свободу совісті та віросповідання військовослужбовців ЗСУ, що обумовлено специфікою військової служби та необхідністю використати духовно-моральний

потенціал релігії для поліпшення морально-психологічного стану військових колективів, відродження духовності.

Проблема реалізації свободи совісті та віросповідання військовослужбовців ЗСУ знайшла віддзеркалення в роботах багатьох вітчизняних дослідників, зокрема С. Здіорука [3, 4], І. Коржа [6], Р. Коханчука [7], Г. Селешука [10], В. Чорного [11] тощо. Питанням аналізу релігійної ситуації у Збройних силах Російської Федерації займається російський дослідник С. Мозговий [8]. Проте питання реалізації права на свободу совісті та віросповідання військовослужбовців ЗСУ вимагає свого подальшого дослідження.

Отже, зважаючи на актуальність теми дослідження та недостатню опрацьованість її українськими вченими, можна сформулювати мету нашої статті, як-то: вивчення вітчизняного історичного досвіду та сучасного стану реалізації права на свободу совісті та віросповідання військовослужбовців ЗСУ та аналіз можливих шляхів його вдосконалення.